

ACC. N:R. M. 12788:1-6. Lantbr.
Landskap: Skåne Upptecknat av: Wihlborg Larsson
Härad: N. Åsbo Adress: E. Skarp, Perstorp
Socken: Perstorp Berättat av: Deusamme
Uppteckningsår: 1953 Född år 1898 i Perstorp

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Allmogens sittmöbler. s. 1-6.

Lu F 94.

ACC. N:R M. 12788:/.
1

Allmogens sittmöbler.

Bänkar. I de gamla bondgårdarna i denna trakt voro mangårdsbyggnaderna förr i tiden vanligen ryggåsstugor. Några av dem ha stått kvar in på 1900 talet, varför man minns hurudan inredningen såg ut. I ena hörnet av stugan stod ett långbord, vilket hade bänkar vid sidorna och den ända som stod närmast väggen. Den bänk som stod mellan bordet och långväggen var väggfast, den var avsedd som sittplats för söner och drängar, den som stod inåt stugan var lös och saknade ryggstöd. Den kallades kvinnfolksbänken. Bänken vid bordets kortända var husfaderns sittplats. Den var fästad vid väggen och hade en ryggsida av bräder. Om någon tillfällig hantverkare eller gäst deltog i måltid, fick den stundom sitta vid husfaderns sida, bänken hade plats för två. Sittbrädan på dessa bänkar var vanligen ett helt stycke, på bordsidan hade dessa bänkar en list av en småk bräda. Några skärningar eller ornamenter förekommo vanligen ej. Allt efter som de gamla ryggåsstugorna ersattes med boningshus i skiftesverk blevo rummen flera, men dagligstigan bibehöll vanligen sin gamla inredning. Det var därför ganska vanligt i början på 1900 talet att långbord med bänkar fanns kvar. Ofta hade dessa flyttats in i den nya byggnaden från den gamla. Även om inredningen gjordes ny, var den vanligen av samma slag som den förutvarande. Skärningar förekom dock stundom på listen på de nyare bänkarna. I gården Hägnaden i Oderljunga socken, vilken nu ingår i Perstorps storkommun, finnes den gamla inredningen i dagligstugan delvis kvar. Sålunda finnes långbord med väggfasta bänkar vid bordets ena långsida och ena ände. I hörnet sitter det gamla väggfasta trekantiga väggskåpet kvar. Kvinnfolksbänken på bordets mot stugans inre vända sida är lös, den saknar ryggstöd och brukar efter måltiderna skjutas in under bordskivan. Det har visserligen omtalats, att man i forna dagar haft bänkar med brädklädnad mot bordsidan och att man under bänken haft mindre fjäderfä, men var detta har förekommit eller i hur lång tid framåt det pågått minns numera ingen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Luf. 94

/

2

I de gamla ryggåsstugorna fanns vanligen ett stycke från ena gaveln en över rummet löpande bjälke, den s.k. "stackalebjälken". Längre än till denna fick icke "lösfolk", rotehjon och vandrande gesäller gå. Det fanns därför innanför dörren en bänk för dessa att sitta på, den s.k. "stackalebänken". Denna var ganska bred och kunde även användas till liggplats. Övriga bänkar användes vanligen icke till annat än sittplatser vid måltiderna. I den väl bevarade ryggåsstugan i Hyllstofta finnes "stackalebjälken" kvar, tyvärr fanns ingen inredning och den nuvarande har ditflyttats från andra platser. Sålunda finns det ingen "stackalebänk", men platsen där den stått är märkbar.

Att angiva någon tid för rumsinredningens ändrande från den ovan beskrivna till nyare sådan, förefaller ganska svårt, enär detta skett under loppet av ganska lång tid. I början av 1900 talet var det många bondgårdar som hade som ovan nämnts sin gamla inredning med långbord och bänkar, men efterhand har denna borttagits. Jag minnes från min barndom sådan på ett flertal ställen och en av de senaste som borttagits torde vara den som fanns kvar i en gård i Linneröd i Vedby socken tills för ett par år sedan. På de ställen där långbord icke förekom, utan i stället slagbord, fanns det inga bänkar, sittplatserna voro där stolar av en typ som längre ned skall beskrivas. Orsakerna till att inredningen ändrades äro säkerligen flera. Då yngre folk flyttade in, kommo också nyare möbler. Allt efter som allmogens blev bättre situerad inköptes modernare inredning. Folk som kom från annat håll och bosatte sig här hade andra seder och annan tanke om hur det skulle se ut. Mångenstädes slutade man äta i dagligstugan måltiderna intogos i köket, där det var snävtare med utrymmet o.s.v. I torpen och småstugorna fanns vanligen inga långbord med väggfasta bänkar, åtminstone icke så långt tillbaka jag kan minnas. Här fanns fällbord och stolar. Inga av de äldre ha omtalat, att det funnits några andra i äldre tider.

Beträffande rangordningen vid sittplatserna å bänkarna kan

jag anföra att å det ovan omnämnda hemmanet Hägnaden, minns jag att husbonden satt vid bordsändan, närmast honom satt på den väggfasta bänken fördrängen, efter denne andre drängen och sedan tredje drängen och sist ryktaren. På kvinnfolksbänken satt tvenne pigor, innepigian satt närmast husbonden, husmodern såg man aldrig deltaga i den gemensamma måltiden. Icke hellre fosterdottern, egna barn fanns ej. Då lejd arbetskraft dessutom förekom, kommo männen att sitta på väggbänken efter ryktaren och kvinnorna efter utepigan. Om någon hantverkare, snickare eller sadelmakare eller annan deltog i måltiden, fick denne sitta till vänster om husbonden vid bordsändan. Huruvida sådan ordning förekommer fortfarande å detta ställe hos de nuvarande familjemedlemmarna, är icke bekant.

Pallar. Dessa voro av mycket varierande utseende. Vanligast voro pallar bestående av en sittbräda i helt stycke med ett brädstycke i vardera ändan som ben. Sittbrädan hade ett utskuret hål i vilket det gick att insticka handen då pallen skulle flyttas. Detta hål kunde vara en rak skåra, men också en krokig sådan i ett visst mönster. Pallar med fyra ben förekommo. Trebenta pallar voro redan i början på 1900 talet sällsynta, dock förekommo de på några ställen. De användes stundom till att sätta den fyllda vattenspannen på i köket. En sådan pall hade ben i höjd av ungefär en aln, övriga pallar voro vanligen knappast hälften så höga. Pallen var sittplats för barn vid måltid vid ett lågt bord, på pallen satt den unga modern då hon svepte småbarnen, på pallen kunde någon av familjemedlemmarna ha fötterna vid vilostunder framför brasan i öppna spiseln, på pallen kunde någon stå då det gällde att räkka upp till de övre lådorna i skåpen o.s.v. Mjölkpallar med tre eller fyra ben förekommo. Mjölkpallar användas än men äro vanligen försedda med en benstomme av järn, under det attförr benen voro av trä och intappade i sittbrädan. Brudpallar förekommo i kyrkan, om vigsel skedde i hemmen överkläddes en vanlig pall med tyg och användes.

ACC. N:R M. 12788:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Stolar. Samtidigt med att man använde bänkar vid långborden, hade man stolar som sittplatser på andra ställen i stugan och de övriga rummen. De äldsta stoltyper som fortfarande fanns kvar i början på 1900 talet och varav något enstaka exemplar ännu finnes här och var i bondehemmen voro av två slag. Den sannolikt äldsta typen hade grova raka ben av cirka två tums tjocklek. De bakersta benen räckte något över sittbrädan, ungefär åtta tum, och förenades där med en rund något över två tum tjock spole, vilken utgjorde ryggstöd. Detta var sålunda lågt och bringade ingen vila åt ryggen på den sittande. Sittbrädan bestod av cirka $11\frac{1}{4}$ tums bräder. (En och en kvarts tum). Sittbrädans yta var fyrkantig, något bredare framtill, innehållande nära en kvadrataln i ytstorlek. Sittbrädan var omålad och skurades ren med borste. Stolens ben, ryggspolen, tvärslåarna och siddbräderna upptill, voro målade i något slags färg, som troligen varit brun. Dessa stolar voro kraftiga möbler, men ganska tunga och togo stort utrymme på grund av sittbrädans storlek. Den andra typen av de äldre stolarna voro något nättare, hade högre ryggstöd med tvärslå ofta med skärningar i flera mönster, benen voro något svängda och förenade med tvärslåar vid sidorna. Dessa stolar målades i flera färger. Det var förr icke ovanligt, att på auktioner få se sådana stolar i brun, blå eller gul färg. Stundom förekom å dem gul sittbräda med svarta runda prickar, under det att stolen för övrigt var rödbrun. Stolarnas placering var beroende på rummets inredning i övrigt. Där långbord med bänkar fanns, ställdes inga stolar i närheten av bordet, det kunde hända att någon eller några ditsattes om det behövdes, d.v.s. om så många åto samtidigt att bänkarna icke räckte till. Vanligen stodo stolarna vid väggarna, aldrig under fönstren, enär dessa sutto lågt på väggen. Fanns i samma rum något mindre bord stodo några stolar vid detta. Där fällbord användes, kunde, då skivan var nerfälld, endast en stol skjutas under in under bordets ena ända. Det var i så fall husfaderns stol, vilken hade sin plats där.

4

Att varje familjemedlem hade sin särskilda stol var ganska vanligt. Ofta voro de av olika färg, stundom var höjden olika, de kunde också ha olika skärningar å ryggstödet tvärså. Fanns i hemmet äldre personer, såsom far- eller morföräldrar, hade dessa vanligen stolar med armstöd. Sådana stolar benämndes "armstolar". Gungstolar voro ganska allmänna i början på 1900 talet. De hade långa medar, vilka kallades "gänglar". Gamla gummor sutto ofta i sådana stolar medande stickade. Dessa stolar kunde icke användas som sittplatser vid bordet under måltiderna. Träslaget som användes till stolar var vanligen bok eller furu. De voro tillverkade av möbelsnickare, bosatta i bygder. I Perstorps socken fanns en sådan snickare, vid namn Sjöström, denne tillverkade under 1800 talets senare hälft, alla de möbler som behövdes i allmogens dagligstugor i socknen. De stolar som funnos i finrummen, voro vanligen klenare än de som användes dagligen, de voro målade i bjärtare färger och voro stundom tillverkade av träslag som ansågs finare än bok och fur, såsom alm.

Sådana benämningar som "kullerstol", eller "Domarstol" kan jag icke erinra mig ha hört i denna trakt. "Nattstol" däremot var ganska vanlig. Den var en vanlig stol med ett utskuret runt hål i sitsen, under detta placerades nattkärlet på en bräda som låg över kanterna på sidornas tvärsåar. Dessa stolar användes av äldre personer, som på grund av åkommor, icke kunde gå ut under natten, om det behövdes. Vid sjukdomstillfällen användes de även av yngre personer. Ordet "brudstol" torde icke ha brukats om någon särskild stoltyp. Det härleder sig mera från det uttryck som användes då någon ungmö gifte sig. Man sade då att hon gick i brudstol.

Stolar med halmsits och mycket högt ryggstöd ha förekommit. Enstaka exemplar finnas kvar hos hembygdsföreningar och samlare. Dessa stolar hade stundom endast tre ben, varav det ena satt baktill och bildade stommen i ryggstödet. Mindre stolar med tre ben förekommo även. Färgen var å dessa ofta grönaktig eller blå.

ACC. N:R M. 12788:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En säkerligen mycket gammal trebent stol inköptes så sent som 1947 av en samlare på en auktion i Perstorps socken. Stolen som var ganska grovt tilltyxad, hade någon gång varit målad i blå färg. De tre benen voro intappade i en ganska tjock plankbit. I dennas mitt fanns ett runt hål med gängor utskurna med kniv. Här satt en träskruv av något över två tums diameter, denna hade likaledes utskurna gängor. I dess övre ända var sitsen fastsatt. Man kunde sålunda höja eller sänka denna lik-som en å en kontorsstol. Sitsen var försedd med ett lågt ryggstöd. Troligen var denna stol tillverkad hemma på gården av dennes ägare. Huruvida det funnits flera sådana stolar i denna trakt i forna dagar finns det ingen som har vetskap om.

De stolar som användes av äldre personer, armstolar och gungstolar, voro merendels försedda med sittdyna å sitsen. Ofta förekom å dylika gammaldags mönster. Vanligen var denna dyna stoppad med något mjukt innehåll.

Pinnstolar började användas redan i slutet av 1800 talet. De tillhörde under första tiden finrummen. Benen och ryggstöds pinnar voro svarvade runda. På en typ av dessa voro pinnarna alldeles släta, på en annan typ fanns pinnar och ben med utsvarvade ränder eller ringar. Sitsarna hade mycket olika former. Det fanns sådana med en rund svarvad ring ytterst och en tunn sittbräda med många små hål, det fanns sitsar av bräder med avlång eller fyrkantig form. Tråslaget till pinnstolarna var vanligen björk. Många sådana stolar äro ännu i bruk. Den vanligaste färgen är gul eller brun. Pinnstolar äro vanligen fabriksvara.